

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2026.38.21>

УДК 101.1:316.346.2-058.65:355.02

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY SA 4.0). The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY SA 4.0).

Тетяна ЦИМБАЛ

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри професійної та соціально-гуманітарної освіти,
Криворізький національний університет

ORCID: 0000-0001-8077-3238

E-mail: ttsymbal07@gmail.com

ГЕРОЇЗМ ПОЗА ГЕНДЕРОМ: ТРАНСФОРМАЦІЯ МІЛІТАРНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ ТА ПРАКТИК ГЕРОЇЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Анотація. У статті представлено результати дослідження гендерних аспектів героїзму в російсько-українській війні 2014–2026 років. Вихідною точкою студіювання став відхід від традиційної патріархальної оптики, що зосереджувалася переважно на насильницьких діях проти жінок, розглядаючи останніх як пасивних жертв війни, а не активних учасниць спротиву. В основу аналізу покладено міждисциплінарний підхід, що спирається на три магістральні напрями: історико-антропологічний, соціально-правовий та екзистенційно-філософський, у поєднанні з класичними гендерними студіями та новітніми рефлексіями безпосередніх учасниць війни. Історико-антропологічний вимір дослідження гендерних проблем дозволив простежити тяглість «жіночої невидимості» в історії та зрозуміти, як нинішній досвід захисниць долає стереотипні уявлення про жінку як суто «об'єкт захисту». Соціально-правовий аспект окресленої проблеми надає фактологічну базу для аналізу інституційних змін в армії, де боротьба за бойові посади стала формою емансипації через професіоналізацію героїзму, а також дозволив представити аргументи на захист права жінок бути «героїнями» на законодавчому рівні. Екзистенційно-філософська рефлексія дозволяє трактувати героїзм не як ефективний акт самопожертви, а як щоденну «етику стійкості», яка розмиває межі між фронтним подвигом та волонтерським служінням, через перехід від пасивності до суб'єктності, де межі між «чоловічими» та «жіночими» ролями у війні зникають. У цьому контексті використовується поняття «дифузний героїзм» як норма поведінки багатьох, позагендерний, колективний стан нації у часи історичних випробувань. Підкреслюється необхідність комеморації, яка має відображати реальний внесок жінок у перемогу, що є не просто питанням справедливості, а актом остаточного розриву з імперським, патріархальним минулим.

Наголошується, що героїзація жінки в російсько-українській війні – це глибокий антропологічний зсув, адже Україна сьогодні демонструє світові нову модель інклюзивного героїзму, де право на захист Батьківщини та визнання подвигу є невід'ємним правом особистості, незалежно від гендеру, адже війна робить людину будь-якої статі головним творцем історії.

Ключові слова: герой, героїня, «дифузний героїзм», «технологічний героїзм», російсько-українська війна.

Tetiana TSYMBAL

PhD hab. (Philosophy), Professor
Professor of the Department of Vocational and Socio-Humanitarian Education
Kryvyi Rih National University

HEROISM BEYOND GENDER: THE TRANSFORMATION OF MILITARY IDENTITIES AND PRACTICES OF HEROIZATION IN CONTEMPORARY UKRAINE

Abstract. This article presents the results of a study on the gender aspects of heroism in the 2014–2026 Russian-Ukrainian war. The starting point for the study was a departure from the traditional patriarchal perspective, which focused primarily on acts of violence against women, viewing them as passive victims of war rather than active participants in the resistance. The analysis is based on an interdisciplinary approach grounded in three main strands: historical-anthropological, socio-legal, and existential-philosophical, combined with classical gender studies and the latest reflections of women who directly participated in the war. The historical-anthropological dimension of the study of gender issues enabled us to trace the continuity of “female invisibility” across history and to understand how the current experience of female defenders challenges stereotypical notions of women as purely “objects of protection.” The socio-legal aspect of the outlined problem provided a factual basis for analyzing institutional changes in the military, where the struggle for combat roles has become a form of emancipation through the professionalization of heroism, and also allowed for the presentation of arguments in defense of women’s right to be “heroines” at the legislative level. Existential-philosophical reflection allows us to interpret heroism not as a spectacular act of self-sacrifice, but as a daily “ethic of resilience” that blurs the boundaries between frontline feats and volunteer service, through a transition from passivity to agency, where the boundaries between “male” and “female” roles in war are blurred. In this context, the concept of “diffuse heroism” is defined as a norm of behavior for many, a gender-neutral, collective state of the nation during times of historical trials. The need for commemoration is emphasized, which must reflect women’s real contribution to victory, a matter not merely of justice, but an act of final breaking with the imperial, patriarchal past.

It is noted that the heroization of women in the Russian-Ukrainian war represents a profound anthropological shift, as Ukraine today demonstrates to the world a new model of inclusive heroism, where the right to defend the Motherland and the recognition of heroic deeds are inalienable personal rights, regardless of gender, for war makes people of any gender the primary creators of history.

Keywords: hero, heroine, «diffuse heroism», «technological heroism», russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми. Сучасна російсько-українська війна стала каталізатором докорінної ревізії класичних соціокультурних категорій, серед яких чи не найбільш динамічних змін зазнав феномен героїзму. Традиційна патріархальна оптика, що тривалий час домінувала в українському наративі в образі козака-лицаря чи радянського солдата-визволителя, виявляється недостатньою для опису реальності. Адже ми спостерігаємо народження нової антропології війни, де героїзм перестає бути виключно маскулініним атрибутом і стає формою універсальної суб’єктності. Таким чином, проблема героїзму в усій її складності, багатоманітні та глибинні смислів залишається актуальною в українському соціально-гуманітарному дискурсі упродовж останніх дванадцяти років. Певні аспекти даної теми висвітлені нами у низці публікацій, де розкривається філософський зміст категорії «героїзм», аналізуються проблеми створення українського пантеону героїв, досліджується інтелектуальна спадщина українських мислителів у контексті окресленої проблеми, представлено авторський погляд на гендерні ролі під час війни, на образ жінки-матері, що потрапила у вир революцій та війн тощо [12–15]. Проте подальшого вивчення потребує гендерний аспект трансформації мілітарних ідентичностей та практик героїзації в сучасній Україні.

Аналіз існуючих джерел та літератури. Для успішного проведення дослідження вважаємо необхідним поєднати класичні гендерні студії з новітніми рефлексіями безпосередніх учасниць процесу. Саме тому в основу нашого аналізу покладено

міждисциплінарний підхід, що включає історико-антропологічні, соціально-правові та екзистенційно-філософські аспекти. Так історико-антропологічний вимір дослідження гендерних проблем, представлений у працях О. Кісь, дозволяє простежити тяглість «жіночої невидимості» в історії та зрозуміти, як нинішній досвід захисниць долає стереотипні уявлення про жінку як суто «об’єкт захисту» [9]. Соціально-правовий аспект окресленої проблеми відображено у наукових розвідках Т. Марценюк [10] та у результатах проекту «Невидимий батальйон» (за ініціативи М. Берлінської), що дає фактологічну базу для аналізу інституційних змін в армії, де боротьба за бойові посади стала формою емансипації через професіоналізацію героїзму [1; 11]. Екзистенційно-філософська рефлексія представлена ідеями І. Грабовської, О. Забужко, В. Єрмоленка та ін., що трактують героїзм як щоденну «етику стійкості», яка розмиває межі між фронтовим подвигом та волонтерським служінням, між «чоловічими» та «жіночими» ролями у війні, переходячи від пасивності до суб’єктності [3; 6; 5]. Автори зосереджуються на проблемі плінності ідентичностей, допомагають осмислити героїзм не як разовий акт самопожертви, а як тривалу волю до життя, і у контексті постколоніальних студій демонструють, як українська жінка-героїня виходить із тіні російського міфу про жінку-жертву або берегиню і стає справжнім воїном.

Перераховані вище підходи до осмислення гендерного аспекту героїзму ґрунтуються на традиціях класичного фемінізму С. де Бовуар [2], С. Раддік [17], С. Енло [4], що торкаються самої суті

трансформації феміністичної думки: від заперечення мілітаризму до переосмислення героїзму як форми політичної та моральної суб'єктності.

Наукова новизна запропонованого підходу полягає у дослідженні окресленої проблеми в контексті авторської концепції героїзму, з визначенням сучасної української моделі героїзму як дифузної та децентралізованої, що трансформується від ієрархічного культу «вождя-мачо» до мережевого визнання фаховості та волі, незалежно від статі. Тому включення жіночого досвіду в канон героїчного є не просто даниною сучасному «порядку денному», а необхідною умовою виживання та перемоги нації у сучасній екзистенційній війні, яка робить людину будь-якої статі суб'єктом історичних змін.

Метою представленої статті є набуття досвіду філософської рефлексії героїзму поза гендером, вивчення трансформації мілітарних ідентичностей та практик героїзації в сучасній Україні з урахуванням впливу гендерної ідентичності на конструювання образу героїні та сприйняття військового подвигу.

Методологія дослідження базується на міждисциплінарному підході, що поєднує інструментарій соціальної філософії, гендерних студій та військової антропології. Для досягнення мети було використано таку систему методів: 1) феноменологічний метод дозволив проаналізувати героїзм як «живий досвід» учасників та учасниць бойових дій, відійти від абстрактних ідеологем до розуміння того, як індивідуальна ідентичність трансформується в умовах граничних ситуацій війни; 2) аксіологічний аналіз використано для дослідження трансформації системи цінностей в українському суспільстві, зокрема переходу від патріархальних чеснот до етики професійної відповідальності та суб'єктності; 3) дискурс-аналіз та критичний підхід застосовано для вивчення медійних та офіційних репрезентацій героїзму, що дозволило виявити приховані механізми об'єктивації (еротизації) жінок у формі; 4) постколоніальний підхід допоміг виокремити процес деконструкції радянських міфів про «берегиню» та «солдата-визволителя», що є ключовим для розуміння самобутнього шляху української військової ідентичності; 5) соціологічні та емпіричні методи використані для вторинного аналізу даних, опрацювання результатів соціологічних досліджень щодо динаміки залучення жінок до бойових посад.

Під час дослідження важливо було врахувати і власну позиційність. Адже ми усвідомлюємо контекст перебування всередині подій, що дає унікальний доступ до матеріалу, проте ми намагаємося дотримуватися наукової відстороненості через використання вищезгаданих методів.

Основна частина. Перш за все варто зауважити, що феміністична філософія у ставленні до жіночого героїзму пройшла складну еволюцію, яка уможливила виокремлення трьох позицій: 1) пацифістської, відповідно до якої жіночий героїзм можливий лише через ненасильницький спротив, адже війна – це маскулінна пастка (С. Раддік); 2)

ліберальної, яка ґрунтується на тезі «героїзм не має гендеру», а отже жінки повинні мати рівне право бути героїнями на полі бою (О. Забужко, Т. Марценюк); 3) радикальної або критичної позиції, яка наголошує на тому, що жіночий героїзм у війні – це спосіб деколонізації тіла та ідентичності від патріархального тиску (С. Енло, М. Берлінська та інші представниці ветеранських рухів).

Так, С. Раддік у фундаментальній праці «Материнське мислення: на шляху до політики миру» створює теоретичну базу, яка на перший погляд здається антигероїчною в класичному розумінні [17]. Вона стверджує, що соціальна практика материнства формує особливий тип мислення, орієнтований на збереження життя, опіку та розвиток. Це фундаментально протистоїть мілітарному героїзму, який базується на ризику, руйнуванні та ієрархії. За С. Раддік справжній героїзм – це не акт одноразової самопожертви на полі бою, а виснажлива, щоденна «праця збереження» [17, с. 114]. Переосмислюючи героїчне як стійкість у підтримці життя під загрозою, Раддік ставиться до жінок-воїнів, до інтеграції жінок у наявні мілітарні структури скептично. Вона вважає, що жінки, стаючи частиною армії, приймають «маскуліну логіку», замість того, щоб трансформувати світ через політику миру. Для неї жіночий героїзм – це мирний спротив; як наслідок, її центральна теза про «материнське мислення» підтверджується сьогодні у масштабному волонтерському русі.

Для глибшого розуміння класичної феміністичної думки вважаємо продуктивним порівняння поглядів С. Раддік та С. де Бовуар, що дозволить побачити фундаментальні протиріччя у даному філософському напрямку щодо природи жіночої активності та героїзму. Якщо Раддік шукає силу в «традиційно жіночому», то Бовуар бачить у ньому пастку, яку потрібно подолати. У праці «Друга стаття» дослідниця вибудовує екзистенційну модель, у якій героїзм безпосередньо пов'язаний з ризиком для життя [2]. Тобто трансцендентність здійснюється через ризик, і чоловік історично утвердив себе як суб'єкт, тому що ризикував життям у процесі полювання або війни, підносячись тим самим над біологічним існуванням. Жінка ж приречена на пасивність через народження дітей. Тому справжній героїзм для жінки можливий лише тоді, коли вона виходить за межі своєї «біологічної долі». Участь у війні, політиці чи творчості – це акти трансцендентності, виходу за межі, натомість материнство чи домашня праця – сфери іманентності. А отже, героїзм для С. де Бовуар – це завжди рух назовні, у світ так званих чоловічих викликів [2, с. 312].

Через сорок років С. Раддік вступає з нею в заочну дискусію, намагаючись реабілітувати сферу материнства, підкреслює, що материнство – це не тільки біологія, а свідомо, інтелектуальна та героїчна практика, так зване «материнське мислення». Тому якщо для Бовуар герой – це той, хто готовий вбивати або помирати заради ідеї, то для Раддік герой – це той, хто здатний виплекати життя в умовах хаосу, а

героїзм постає як стійкість. І якщо війна та насильство у філософії С. де Бовуар є шляхом до визнання суб'єктності, рівності у праві на ризик, то для С. Раддік війна є проявом маскулінної деструкції, якій треба протиставити «мирну політику». Відповідно, ідеал жінки для Бовуар представлений як вільна особистість, що діє нарівні з чоловіком у «світі ідей», і жінки-захисниці доводять свою рівність через найвищий ризик, завойовуючи право бути суб'єктом історії. Натомість для Раддік жінка – це суб'єкт, що трансформує світ через цінності турботи та ненасильства.

Розглядаючи жіночий героїзм через категорію суб'єктності – здатності до активної дії, феміністки наполягають на тому, що жінка-герой сьогодні – це не «випадкова жертва» і не «помічниця», а автономний суб'єкт, який свідомо обирає шлях захисту. Філософині звертають увагу на те, що героїзм може бути інструментом емансипації, адже, беручи в руки зброю або очолюючи волонтерські рухи, жінка руйнує патріархальні устої, де вона була лише об'єктом захисту. Сучасна феміністична думка намагається поєднати «чоловічий» героїзм ризику з «жіночим» героїзмом турботи. Героїзм парамедиків, волонтерів та матерів, що рятують дітей під обстрілами, тепер класифікується не як «природний обов'язок», а як високий політичний героїзм, як «етика стосунків» (К. Гілліган), що в умовах війни стає не менш мужньою, ніж бойовий чин.

Примітно, що українське сьогодення фактично примиряє ці дві позиції, можливо, створюючи третій шлях, який, на нашу думку, представлений рефлексіями О. Забужко і є ключовим для розуміння того, як українська інтелектуальна традиція інтерпретує жіночий героїзм. Якщо західні філософині (С. Раддік, С. де Бовуар) часто працювали в умовах відносної стабільності, то Забужко пише з епіцентру історичної катастрофи, де героїзм є умовою виживання нації. Подібно до Бовуар, О. Забужко критично ставиться до патріархального міфу про «Берегиню». В есеях та романі «Польові дослідження з українського сексу» вона показує, що образ жінки, яка лише «чекає» або «зберігає», є наслідком колоніального пригнічення [7]. Для Забужко героїзм жінки починається з права на власну історію. Це не просто збереження життя, а збереження сенсу життя, збереження мови та культури, тобто героїзм постає як «озброєна» пам'ять. У контексті війни Забужко пропонує цікаву метафору: жінка в українській культурі історично виконувала роль «головного штабу» опору. Вона стверджує, що в умовах, коли чоловіків винищували фізично (війни, репресії тощо), саме жіночий героїзм став «цементом», що не дав розвалитися національній ідентичності. А жінка-інтелектуалка, яка артикулює правду про свою країну світові, здійснює акт героїзму, що дорівнює бойовому, а отже, поєднує «материнську етику» як захист свого з «трансцендентністю» як активною дією у світі. Таким чином О. Забужко фактично створює синтетичну концепцію екзистенційного фемінізму опору. Спираючись на категорію ризику С. де Бовуар, письменниця створює

образ жінки, яка приймає виклик історії, виходить із тіні чоловіка, не боїться бути «незручною», агресивною та політично гучною. Відштовхуючись від концепції щоденного героїзму як турботи С. Раддік, О. Забужко трактує опіку, турботу про націю, мову та наступні покоління не як приватну справу, а як державотворчий акт, тобто опіка стає зброєю. Але найбільшим героїзмом жінки в умовах катастрофи стають відмова бути жертвою та здатність свідчити правду, тобто героїзм пам'яті. Ще одна важлива теза О. Забужко – це ідея солідарності, адже героїзм у її текстах не є індивідуальним жестом (як у класичному маскулітному міфі про самотнього воїна), а постає результатом «жіночого мережування». Це суголосно тому, як працює сучасний український волонтерський рух: тисячі жінок, об'єднаних спільною метою, створюють горизонтальну структуру героїзму, яку неможливо знищити ієрархічно. Таким чином, за О. Забужко, сучасний жіночий героїзм в Україні – це акт остаточного дорослішання: жінка перестає бути «об'єктом захисту» і стає тією, хто сама визначає кордони (географічні, культурні та особисті) і захищає їх. «Саме тут секрет нашого героїзму: ми не боїмося росії. З-поміж усіх націй Європи ми єдині знаємо, хто ми такі, а наші жінки – голіруч, з криком і лайкою зупиняють російські танки» [6].

Це підводить нас до висновку: український жіночий героїзм сьогодні – це унікальне світове явище, де інстинкт збереження життя (С. Раддік) поєднується з екзистенційною волею до свободи (С. де Бовуар) на ґрунті національної відповідальності (О. Забужко).

Слідуючи традиціям, сучасна феміністична філософія пропонує ширший погляд, що веде від ідеї жінки-миролюбивиці «за природою». Так, С. Енло аналізує участь жінок у війні через призму деконструкції патріархальних структур. Її погляди базуються на викритті того, як війна використовує жінок і як вони самі діють у цих умовах [4]. Дослідниця стверджує, що жінки не є лише пасивними жертвами війни, а активними учасницями – як у війську, так і в тилу, у сфері відтворення життя та підтримки. Вона звертає увагу на те, як мілітаризм проникає у повсякденне життя жінок, змушуючи їх брати на себе нові ролі, що часто не визнаються державою. Описуючи явища, коли жінки на військовій службі отримують статус «почесних чоловіків», що дозволяє їм користуватися чоловічими привілеями, але при цьому не руйнувати патріархальний статус-кво, дослідниця наголошує, що після війни роль жінок часто нівелюється, і вони не з'являються на монументах, які прославляють героїв-чоловіків. С. Енло не пропонує жінкам лише шукати способи захисту своїх інтересів у зоні бойових дій, а намагається викрити саму структуру мілітаризму, яка використовує жіночу працю, і закликає «розплутувати клубок мілітаризму», ставлячи питання: «Де жінки?» у будь-якій військовій чи міжнародній ситуації.

На цьому наголошує і О. Кісь, представляючи історико-антропологічний напрямок гендерних

досліджень: «В історіях чи не всіх попередніх війн простежується одна незмінна тенденція – випускати з поля зору (чи то радше оминати увагою, нехтувати, замовчувати і в такий спосіб знецінювати) жіночі воєнні ролі й досвіди. Війна і військо століттями сприймалися як традиційно чоловіча справа і, відповідно, чоловіча історія. Жіночі досвіди війни – це наче побічний продукт війни: він аж ніяк не у фокусі уваги тих, хто за нею спостерігає, її описує чи згодом аналізує» [9]. Розглядаючи жіночий героїзм через категорію суб'єктності – здатності до активної дії, феміністки наполягають на тому, що жінка-герой сьогодні – це не «випадкова жертва» і не «помічниця», а автономний суб'єкт, який свідомо обирає шлях захисту. Філософині звертають увагу на те, що героїзм може бути інструментом емансипації. Беручи в руки зброю або очолюючи волонтерські рухи, жінка руйнує патріархальний договір, де вона була лише об'єктом захисту. Традиційний український архетип «берегині» передбачає жінку як хранительку тилу, що чекає на героя. Сучасна ж українська жінка деконструє цей міф, поєднуючи функцію захисту та опіки. Жінка-герой більше не є «додатком» до чоловічого подвигу, вона повертає собі право на гнів та збройну відсіч, що раніше вважалося виключно «чоловічим» правом. Концепт «Берегині» не зникає, а трансформується, адже сьогодні захист нації – це і є найвищий прояв опіки, а героїзм захисниць не є відмовою від материнства, а виборюванням безпечного простору для майбутніх поколінь. Причому, як зазначає О. Кісь, жіноча суб'єктність в історії України завжди посилювалася в часи екзистенційних загроз, які несе і сучасна російсько-українська війна [9]. Саме тому боротьба за гендерну рівність в українській армії сприймається як частина цивілізаційного розриву з росією. На відміну від російської моделі, де жінка репрезентується або як «сакральна мати», або як інструмент пропаганди, українська модель апелює до західних цінностей індивідуальної свободи та рівних прав. Це робить гендерне питання частиною ширшого геополітичного вибору, а український досвід надає нову емпіричну базу для світової військової соціології.

Сучасна війна породжує і новий позагендерний тип героїзму – технологічний, героїзм аеророзвідки, ідею якого просуває у публічних виступах М. Берлінська, адже дрон не має гендеру, а отже, інтелект та фаховість стають новими критеріями героїзму, витісняючи грубу маскуліну силу, перетворюючи подвиг на «роботу, яку треба зробити» [1]. Саме професіоналізм і технологізація війни виступають сьогодні чинниками гендерної рівності, адже сучасна війна – це війна технологій (дронів, РЕБів, ІТ-рішень), тому фізична сила перестає бути головним критерієм героїзму. Технологічний прогрес нівелює біологічні відмінності, а у кабіні оператора БПЛА або за монітором аналітика розвідданих гендер стає нерелевантним. Таким чином, героїзм стає інтелектуальним, що створює умови для справжньої рівності, де «геройське» визначається ефективністю виконання бойового завдання.

Проведене дослідження дозволяє нам усвідомити, у тому числі, й унікальність українського досвіду на тлі глобальних мілітарних практик, передусім армій Ізраїлю та США. Так, в Ізраїлі залучення жінок до військової служби є обов'язковим на законодавчому рівні, що створює державну рамку рівності. В Україні ж ми спостерігаємо «героїзм знизу», коли жінки виборювали право на бойові посади волонтерським та добровольчим шляхом. Це робить українську ідентичність жінки-воїна більш суб'єктною та політично активною. У свою чергу, в армії США дебати навколо гендеру часто стосуються стандартів фізичної підготовки та кар'єрних ліфтів. А в Україні війна має екзистенційний характер, тому гендерна трансформація відбувається не через адміністративні реформи, а через критичну необхідність залучення всього інтелектуального та бойового потенціалу нації до боротьби із загарбниками. По суті, сучасна війна нівелює біологічний детермінізм, породжуючи феномен «дифузного героїзму» в умовах технологічної війни, адже автоматизація та роботизація поля бою роблять концепт «маскулінного героїзму» застарілим. Український досвід додає до цієї проблеми важливий елемент: «мережевий героїзм», коли координація між фронтом, що є переважно чоловічим у піхоті, та логістикою й ІТ-підтримкою, де роль жінок є беззаперечною, створює єдиний бойовий організм.

Зауважимо, що поняття «дифузний героїзм» не є строго визначеним і зазвичай використовується для опису ситуацій, коли героїзм стає розсіяним, повсякденним явищем, у якому бере участь велика кількість людей. Це дії, що не обмежуються одним «супергероем», а складаються з маленьких, але важливих вчинків багатьох звичайних людей. Героїзм перетворюється на норму поведінки в певних умовах (волонтерство, взаємодопомога, виконання професійного обов'язку під тиском тощо). Героїзм сьогодні – це самовідданість, здатність пожертвувати власним комфортом, часом або інтересами заради інших, це сміливість і мужність у складних обставинах, це виконання громадянського обов'язку, спільна щоденна праця багатьох людей. Отже, поняття «дифузний» або розсіяний героїзм є результатом сучасних філософських та соціологічних досліджень героїзму, що акцентують увагу на переході від героїзму «одинаків» до повсякденних, масових дій. Так під впливом досліджень Ф. Зімбардо, героїзм розглядається як набір із дванадцяти категорій, де дифузний героїзм є частиною щоденної активності [8].

Незважаючи на трансформацію ставлення до жіночого героїзму, важливо наголосити й на існуванні ризиків, що після завершення активних бойових дій суспільство може спробувати повернути жінок до «традиційних» ролей, витісняючи їх із публічного простору героїзації. Це явище так званого «зворотного відкату» спостерігалось після Другої світової війни в Європі та США. Україна ж має унікальний шанс уникнути цього через інституціалізацію жіночого ветеранського руху вже зараз. Проте жінки-ветерани вже сьогодні стикаються з

подвійною стигмою: і як люди з бойовим досвідом, з посттравматичним синдромом, з фізичними травмами, і як жінки, що «вийшли за межі традиційної ролі». Обмірковуючи проблеми післявоєнного, «післягеройчного» періоду, О. Кісь та Т. Марценюк наголошують на проблемі «забуття» після завершення війни [9; 10]. У свою чергу В. Єрмоленко застерігає, що у повоєнній Україні можуть з'явитися спроби узурпувати перемогу та привласнити собі країну тими, хто захоче перетворити героїчний, забутий Європою військовий етос як готовність захищати свої цінності, свободу та гідність, навіть ризикуючи життям, на інструмент політичної влади [5].

Враховуючи викладене, наголосимо на необхідності інституціалізації гендерної рівності, а саме: необхідно закріпити на законодавчому рівні не лише доступ жінок до всіх бойових посад, а й адаптацію військової інфраструктури до специфічних потреб жінок-військових. Важливою, на наше переконання, є і реформа системи комеморації, в рамках якої владним структурам бажано розробити нові стандарти вшанування пам'яті, які б забезпечили паритетну видимість героїзму жінок у топонімії, державних нагородах та музейних експозиціях. Також необхідно розробити та реалізувати державні програми підтримки для жіночих ветеранських організацій як центрів експертизи. Актуальною залишається і розробка етичного кодексу для військових медіа-центрів та пресслужб щодо адекватного висвітлення служби жінок, із фокусуванням на професійних здобутках, а не на естетичних образах, що ведуть до пастки «мілітарного гламуру». Адже соціальні мережі та медіа часто створюють образ «красивої захисниці», що зміщує фокус із бойових досягнень на зовнішність. Це форма об'єктивації, яка заважає сприймати жінку як професійного воїна. Дійсно, візуальна привабливість може бути частиною інформаційної політики. Проте небезпека полягає у зміщенні акцентів: коли медіа фокусуються на зовнішності, вони девальвують бойовий досвід і професійні навички.

Висновки. Підсумовуючи аналіз гендерних вимірів героїзму в умовах російсько-української війни, можемо стверджувати, що повномасштабне вторгнення остаточно зруйнувало монополію маскулінності на героїчний вчинок. Поява тисяч суб'єктних менеджменті перетворила героїзм із гендерно маркованого на загальнонаціональну стратегію виживання, з романтизованого «жертвовного подвигу» до технологічного та фахового. Звичайно, героїзм піхоти залишається фундаментом війни, проте технологізація розширює поняття «геройчного», і межа між «силовим» та «технологічним» героїзмом стає дифузною. У цій новій системі координат професіоналізм та ефективність важать більше, ніж біологічна стать, що закладає підвалини для справжньої інституційної рівності в секторі безпеки та оборони. Тим не менш, попри реальні успіхи у суб'єктивізації жінки-воїни, у суспільному дискурсі все ще зберігається

напруга між реальним визнанням бойових заслуг та медійною еротизацією образу «красуні у формі». Подолання цієї дистанції є ключовим викликом для державної політики комеморації. Головним критерієм успішності поточної трансформації стане те, наскільки інклюзивним буде процес реінтеграції ветеранів та ветеранок. Адже справжнє визнання героїзму жінок полягає, на нашу думку, у забезпеченні їхньої соціальної, медичної та політичної суб'єктності в мирний час.

Отже, український досвід 2014–2026 років доводить: героїзм не має статі. Визнання жіночого внеску в перемогу є не тільки питанням справедливості, а й актом остаточного розриву з імперським, патріархальним минулим. Героїзація жінки в російсько-українській війні – це глибокий антропологічний зсув, який Україна сьогодні демонструє світові як нову модель інклюзивного героїзму, де право на захист Батьківщини та визнання подвигу є невід'ємним правом особистості, незалежно від гендеру, адже війна робить людину будь-якої статі творцем історії.

1. Берлінська М. Найкращий сценарій – стати в оборону та побудувати 40 кілометрів замінованої смуги по лінії фронту. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/11/11/7483828/>
2. Бовуар С. Друга стаття. Київ: Основи. 1995. 800 с.
3. Грабовська І. Сьогодні для захисту України на війні потрібні і жінки, і чоловіки. URL: <https://day.kyiv.ua/article/suspilstvo/siohodni-dlya-zakhystu-ukrayiny-na-viyni-potribni-i-zhinky-i-choloviky>
4. Енло С. Розплутати клубок мілітаризму: феміністичний аналіз і спротив. *Критика феміністична: східноєвропейський журнал феміністичних і квір-студій*. Київ: Критика, 2019. № 2. С. 9–29.
5. Єрмоленко В. Україна повертає Європі воїнський етос. URL: <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/pepites>
6. Забужко О. Ми небагато навчилися з історії. URL: <https://zbruc.eu/node/111094>
7. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу. Київ: Згода, 1996. 141 с.
8. Зімбардо Ф. Ефект Люцифера. Чому хороші люди чинять зло. Київ: Yakaboo Publishing. 2024. 552 с.
9. Кісь О. Жіночі досвіди війни. Літо 2022 року. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/dosvidy-viyny/zhinochi-dosvidy-viyny-lito-2022.html>
10. Марценюк Т. Залучення жінок до військової освіти в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*. № 6. 2023. С. 50–59.
11. Невидимий батальйон: участь жінок у військових діях в АТО. URL: <https://invisiblebattalion.org/invisbat/>
12. Цимбал Т. Материнство і війна: екзистенційні виклики та етичні колізії. *Українознавчий альманах*. Вип. 32. 2023. С. 50–55.

13. Цимбал Т. Проблема героїзму у працях очільників української греко-католицької церкви. *Українознавчий альманах*. Вип. 37. 2025. С. 158–164.
14. Цимбал Т. Формування українського пантеону героїв в контексті проблеми консолідації нації. *Українознавчий альманах*. Вип. 23. 2018. С. 81–87.
15. Цимбал Т. Шляхетність і війна: поставання суб'єкта героїчної дії. *Українознавчий альманах*. Вип. 30. 2022. С. 136–143.
16. Gilligan, C. Moral Orientation and Moral Development. In: Bailey, Alison, Cuomo, Chris. *The Feminist Philosophy Reader*. McGraw-Hill, 2008 Pp. 467–477.
17. Ruddick S. *Maternal Thinking: Toward a Politics of Peace*. New York: Basic Books, 1999. 214 p.

References

1. Berlinska M. *Naikrashchyi stsenarii – staty v oboronu ta pobuduvaty 40 kilometriv zaminovanoi smuhy po linii frontu* [The best scenario would be to take up defensive positions and establish a 40-kilometer-wide demined zone along the front line]. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/11/11/7483828/> (in Ukrainian).
2. Bovuar S. (1995). *Druha stat* [The Second Sex]. Kyiv: Osnovy. 800 p. (in Ukrainian).
3. Hrabovska I. *Sohodni dlia zakhystu Ukrainy na viini potribni i zhinky, i choloviky* [Today, both women and men are needed to defend Ukraine in this war]. URL: <https://day.kyiv.ua/article/suspilstvo/siohodni-dlya-zakhystu-ukrayiny-na-viyni-potribni-i-zhinky-i-choloviky> (in Ukrainian).
4. Enlo S. (2019). *Rozplutaty klubok militaryzmu: feministychnyi analiz i sprotyv* [Unraveling the Tangled Web of Militarism: A Feminist Analysis and Resistance]. *Krytyka feministychna: skhidnoievropeyskyi zhurnal feministychnykh i kvir-studiy*. Kyiv: Krytyka. № 2. Pp. 9–29. (in Ukrainian).
5. Yermolenko V. «Ukraina povertaie Yevropi voynskyi etos» [Ukraine is restoring Europe's warrior ethos]. URL: <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/pepites> (in Ukrainian).
6. Zabuzhko O. *My nebahato navchylisia z istorii* [We haven't learned much from history]. URL: <https://zbruc.eu/node/111094> (in Ukrainian).
7. Zabuzhko O. (1996). *Polovi doslidzhennia z ukrainskoho seksu* [Fieldwork in Ukrainian Sex]. Kyiv: Zghoda. 141 p. (in Ukrainian).
8. Zimbardo F. (2024). *Efekt Liutsyfera. Chomu khoro-shi liudy chyniat zlo* [The Lucifer Effect: Why Good People Do Bad Things]. Kyiv: Yakaboo Publishing. 552 p. (in Ukrainian).
9. Kis O. *Zhinochi dosvidy viiny. Lito 2022 roku* [Women's Experiences of War. Summer 2022]. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/dosvidy-viyny/zhinochi-dosvidy-viyny-lito-2022.html> (in Ukrainian).
10. Martseniuk T. (2023). *Zaluchennia zhinok do viiskovoi osvity v Ukraini* [Involving Women in Military Education in Ukraine]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Sotsiologiya*. № 6. Pp. 50–59. (in Ukrainian).
11. *Nevydymyi batalion: uchast zhinok u viiskovykh diakh v ATO* [The Invisible Battalion: Women's Participation in Military Operations in the ATO]. URL: <https://invisiblebattalion.org/invisbat/> (in Ukrainian).
12. Tsymbal T. (2023). *Maternstvo i viina: ekzystentsiini vyklyky ta etychni kolizii* [Motherhood and War: Existential Challenges and Ethical Dilemmas]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. Vyp. 32. Pp. 50–55. (in Ukrainian).
13. Tsymbal T. (2025). *Problema heroizmu u pratsiakh ochilnykiv ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy* [The Issue of Heroism in the Writings of Leaders of the Ukrainian Greek Catholic Church]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. Vyp. 37. Pp. 158–164. (in Ukrainian).
14. Tsymbal T. (2018). *Formuvannia ukrainskoho panteonu heroiv v konteksti problemy konsolidatsii natsii* [The Formation of the Ukrainian Pantheon of Heroes in the Context of National Consolidation]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. Vyp. 23. Pp. 81–87. (in Ukrainian).
15. Tsymbal T. (2022). *Shliakhetnist i viina: postavannia subiekta heroichnoi dii* [Nobility and War: The Emergence of the Subject of Heroic Action]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. Vyp. 30. Pp. 136–143. (in Ukrainian).
16. Gilligan, C. (2008). *Moral Orientation and Moral Development*. In: Bailey, Alison, Cuomo, Chris. *The Feminist Philosophy Reader*. McGraw-Hill. Pp. 467–477.
17. Ruddick S. (1999). *Maternal Thinking: Toward a Politics of Peace*. New York: Basic Books. 214 p.

Отримано редакцією журналу/ Received: 01.05.26

Прорецензовано / Revised: 18.05.26

Схвалено до друку / Accepted: 19.05.26